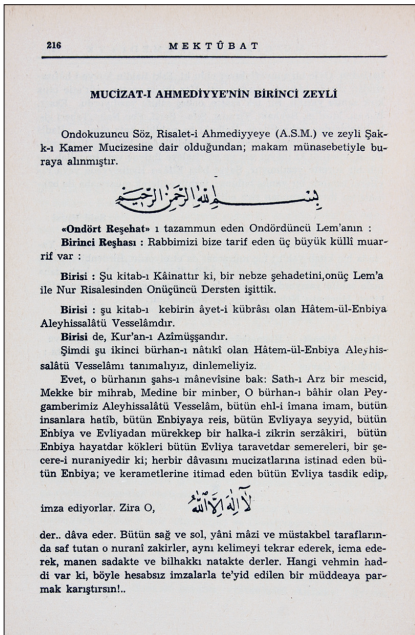

ZEYİL

Besim tarafından 1276 (1859-60) yılına kadar devam ettirilmiş, fakat bu kısım henüz yayımlanmamıştır. Şeyhülislâm Ahmed Reşid Efendi *Hadikatü'l-cevâmi'i* özetleyip muhtevasına bazı ilâvelerde bulunmuştur.

Bibliyografya türünde Kâtib Çelebi'nin *Keşfü'z-zunûn'u* çok rağbet görmüş ve esere birçok zeyil yazılmıştır. Bunlardan Halepli Hüseyin el-Abbâsî en-Nebhânî, Vişnezâde İzzetî Mehmed, Arabacılar Şeyhi İbrâhim ve Riyâzîzâde Abdülâtil, Kâtib Çelebi ile aynı yüzyılda veya bir sonraki yüzyılda yaşamıştır. *Âşâr-ı Nev* adını taşıyan Hanifzâde Ahmed Tâhir Efendi'nin zeyli Gustav Flügel tarafından Latince'ye çevrilerek asıl metniyle birlikte yayımlanmıştır (London 1835-1858). Fakat *Keşfü'z-zunûn'un* en meşhur ve en kapsamlı zeyli Bağdatlı İsmâil Paşa'nın kaleme aldığı *İzâhu'l-meknûn'dur*. Şeyhülislâm Ârif Hikmet Bey *Keşfü'z-zunûn'a* cîm harfine kadar bir zeyil yazmış, İsmâil Saib (Sencer) Efendi ise eserin tamamını kitap adları ekleyerek genişletmiştir. Eserin 1941'de basım çalışmaları yapılırken Sencer'in zeyillerinin dikkate alındığı söylenmişse de bunun tam yapılmadığı anlaşılmaktadır (*DİA*, XXIII, 123). Hüseyin Râmiz'in de *Keşfü'z-zunûn* için bir zeyil kaleme aldığından söz edilir (*Osmanlı Müellifleri*, III, 48).

Said Nursî'nin *Mektûbât*'ında bir zeyil sayfası

Bunların dışında çeşitli alanlarda zeyiller yazılmıştır. Meselâ Ahmed Midhat Efendi, *Hasan Mellâh* adlı romanı için daha sonra *Zeyl-i Hasan Mellâh* adıyla bir zeyil kaleme almış, Köse Mihalzâde Yûsuf Râgîb *İstiâde-i Sıhhat* (İstanbul 1320) adlı çalışmasını *Zeyl-i İstiâde-i Sıhhat* (İstanbul 1322) adıyla devam ettirmiştir. Bazı kanun kitapları da *Zeyl-i Kânûn-ı Ticâret* (İstanbul 1336), *Zeyl-i Lâhika-i Kavânîn* (I-III, 1311-1315) adları altında basılmıştır. Muhyiddin tarafından yazılan *Zeyl-i Nizâmname-i Me'mûrîn* ile (İstanbul 1305), *Zeyl-i Münşeât ve Muâmelât-ı Askeriyye* (nşr. Kitapçı Hasan Âdil, İstanbul 1307) bu tarzın iki farklı örneğidir. Hasan Tahsin, *Punt yani Mevki-i Sefîne Tayini* (İstanbul 1306) adlı eseri için *Zeyl-i Punt-ı Sefîne* adıyla bir de zeyil kaleme almıştır (İstanbul 1307). Sâdık Rifat Paşa'nın defalarca basılan *Risâle-i Ahlâk*'ının devamı olarak *Zeyl-i Risâle-i Ahlâk* yazılmıştır (İstanbul 1273, 1288, 1290). Abdurrahman Talat'ın *Zeyl-i Sakk'i* (I-III, İstanbul 1302) hukuk ve kanuna dair bir eserdir. *Tatbikât-ı Cezâiyye*'nin devamı *Zeyl-i Tatbikât-ı Cezâiyye* adıyla basılmıştır (İstanbul 1328). Matematik öğretmeni Tâhir Paşa'nın *Usûl-i Cebir*'inin ikinci baskısının sonunda yer alan zeyil (s. 234-409) Vidinli Tefvik Paşa'ya aittir. Ca'fer-i Tayyâr, Sa'dî-i Şîrâzî'nin *Gülistân*'ını *Zeyl-i Zübde-i Gülistân* adıyla özetleyip (İstanbul 1299, 1306) esere bazı ilâvelerde bulunmuştur (Özege, V, 2121, 2130). Salâhî Abdullah Efendi eşyanın mahiyeti ve zuhuruna dair Araçça eserine daha sonra *Zeyl-i Kitâb bi-ahseni'l-hiâb* adıyla ilâvelerde bulunmuş ve zeylinde hakikat-i Muhammediyye konusunu işlemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

İdris-i Bitlisî, *Selîmşahnâme* (haz. Hicabi Kırılancı), Ankara 2001, hazırlayanın girişi, s. 25; Matrakçı Nasuh, *Sefer-i İrâkeyn*, neşredenin girişi, s. 3-6; Hoca Sâdeddin, *Tâcü't-tevârih*, İstanbul 1280, II, 402 vd.; Hasanbeyzâde Ahmed, *Târih* (haz. Şevki Nezih Aykut), Ankara 2004, hazırlayanın girişi, s. XLVII-XLIX; Kâtib Çelebi, *Fezleke* (haz. Zeynep Ayçibin, doktora tezi, 2007), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, hazırlayanın girişi, s. XLII; Karaçelebizâde Abdülâziz Efendi, *Ravzatü'l-ibrâr Zeyli* (haz. Nevzat Kaya), Ankara 2003, hazırlayanın girişi, s. XXX; *İsâzâde Târihi* (haz. Ziya Yılmaz), İstanbul 1996, hazırlayanın girişi, s. XXVIII; Şem'dânîzâde, *Mür'it-tevârih* (Aktepe), neşredenin girişi, s. XIX vd.; *Osmanlı Müellifleri*, II, 154, 230, 480; III, 33, 36, 48, 60, 80, 160, 259; Ahmed Remzi, *Miftâhü'l-kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi* (a.e. sonunda), İstanbul 1346/1938, s. 60-61; TCYK, s. 417, 579, 663-666, 701-704, ayrıca bk. tür.yer.; Karatay, *Türkçe Yazmalar*, I, 389-391, 414; II, 307; Ağah Sırrı Levend, *Türk*

Edebiyatı Tarihi, Ankara 1973, tür.yer.; Özege, *Katalog*, V, 2121, 2130; Babinger (Üçok), tür.yer.; Behcet Gönül, "İstanbul Kütüphanelerinde al-Şa-kâ'îk al-Nu'mâniya Tercüme ve Zeyilleri", *TM*, VII-VIII/2 (1945), s. 136-168; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, II, 456; Azmi Bilgin, "İsmail Saib Sencer", *DİA*, XXIII, 122-123.

ABDÜLKADİR ÖZCAN

□ FIKIH. İslâm ilimlerinin farklı alanlarında olduğu gibi fıkıh alanında da bir eserin içeriğini tamamlamak, o alanın benzer eserleriyle mukayesesi yapmak veya zamanla ortaya çıkan yeni bilgilerle zenginleştirerek devamlılığını sağlamak gibi amaçlarla yazılan ve farklı adlarla anılan bir zeyil literatürü ortaya çıkmıştır. Bu tür eserlerin zeyil niteliğini göstermek için isimlerinde genellikle "ziyâdât, zevâid, tek-mile, tetimme / tetmîm" terimleri kullanılmıştır. Bu terimler zaman zaman birbirinin yerine kullanılmakla birlikte ziyâdât türü zeyillerde bir fıkıh kitabına yeni meseleler veya aynı meseleler hakkında yeni görüşler ilâve etme, zevâid türünde başka eserlerle mukayese ederek farklılık ve fazlalıkları gösterme özelliği ağır basar. Tekmile ve tetimme ise genellikle yarım kalmış bir fıkıh kitabının eksik bölümlerini tamamlama ya da müellifi tarafından tamamlanmış bir kitaba yeni bölümler eklemeye şeklinde ortaya çıkar. Fıkıh kitapları üzerine zeyil yazan müelliflerin eserlerini adlandırırken zeyil ve tezyîl kelimelerini fazla tercih etmedikleri anlaşılmaktadır. Bu kelimeler daha ziyade fetva kitapları ya da küçük risâleler üzerine yazılan zeyillerde kullanılmıştır.

Fıkıh literatürü içerisinde kronolojik sıraya göre önce ziyâdât ve zevâid türü zeyillerin yazıldığını söylemek mümkündür. Bu türün ve genel anlamda fıkıh zeyillerinin ilk örneği olarak Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin (ö. 189/805) *ez-Ziyâdât*'ı kabul edilebilir. Şeybânî, niteliği hakkında farklı rivayetler bulunan ve sistematik bir fıkıh kitabı olmadığı anlaşılan bu eserde Hanefî fıkıhının fûrûuna dair Ebû Yûsuf'un görüş ve rivayetlerini içeren *el-Emâlî*'deki meselelere bazı ilâveler yapmış ya da kendisinin daha önce kaleme aldığı "zâhirü'r-rivâye" eserlerinde bulunmayan fer'î meseleleri düzensiz biçimde derlemiştir. Daha sonra ortaya çıkan, *ez-Ziyâdât*'ta yer vermediği meselelere dair görüşlerini *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât* adıyla kitaplaştıran Şeybânî'nin aynı zamanda zeyil üzerine zeyil yazma geleneğini başlattığı söylenebilir. İmam Mâlik'in öğrencilerinden Abdullah b. Abdülhakem'in *el-*

Muhtaşarü's-şâğir'ine yazılan zeyiller de ziyâdât türünün ilk örnekleri arasındadır. İbn Abdülhakem'in İmam Mâlik'in fikhî görüşlerini derlediği bu eserine oğlu Ebû Abdullah İbn Abdülhakem, Ebû Hanîfe ile Şâfiî'nin, öğrencisi Muhammed b. Abdullah b. Abdürrahîm el-Berkî veya oğlu Ubeydullah b. Muhammed el-Berkî de Süf-yân es-Sevrî, İbn Râhûye, Evzâî ve Nehaî'nin görüşlerini ilâve ederek birer ziyâdât kaleme almışlardır. *el-Muhtaşarü's-şâğir* üzerine Ebû'l-Hasan Ali b. Ya'kûb ez-Zeyyât (İbn Ramazan) ve Ubeydullah b. Ömer el-Bağdâdî tarafından da ziyâdât çalışmaları yapılmıştır. İmam Şâfiî'nin öğrencilerinden Müzenî'nin *el-Muhtaşar*'ı üzerine İbn Ziyâd en-Nisâbü'rî'nin kaleme aldığı *Ziyâdât 'alâ Muhtaşari'l-Müzenî* ve İbnü'l-Kâs et-Taberî'nin Şâfiî fûrû-i fikhîna dair *el-Miftâh*'ı üzerine öğrencisi Ebû Ali Hasan b. Muhammed ez-Züccâcî'nin yazdığı *Ziyâdâtü'l-Miftâh* (*Zevâ'idü'l-Miftâh* veya *et-Tehzib* adlarıyla da bilinir) erken dönemde yazılan ziyâdât türü zeyillerdendir. Ebû Âsım el-Abbâdî'nin Şâfiî fikhînin fûrûuna dair *ez-Ziyâdât*'ı ve ona zeyil olarak kaleme aldığı *Ziyâdâtü'z-Ziyâdât*'ı ile Ebû Ali İmâdüddin Hüseyin b. Ali el-Lâmişî'nin Hanefî fikhîna dair *ez-Ziyâdât fi'l-fûrû'u* da ziyâdât türü zeyillerin örnekleri arasındadır. Ebû Bekir el-Hallâl'in Ahmed b. Hanbel'in fikhî görüşlerini derlediği *Kitâbü'l-Câmi*'de eksik bıraktığı meseleleri tamamlamak için öğrencisi Gulâmü'l-Hallâl'in kaleme aldığı *Zâdü'l-müsâfir*'de olduğu gibi ziyâdât / zeyil niteliği taşımakla birlikte bu özelliği adında belirtilmeyen eserler de vardır.

İbn Ebû Zeyd el-Kayrevânî'nin *en-Ne-vâdir ve'z-ziyâdât 'alâ mâ fi'l-Müdevvenesi* ziyâdât adını taşımakla birlikte, Mâlikî mezhebinin temel kaynağı kabul edilen *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*'da yer almayıp mezhebin oluşum döneminde farklı Mâlikî çevrelerce Mâlik b. Enes ve öğrencilerinin fikhî görüşlerini derlemek amacıyla yazılan ve "ümme'hât" adıyla anılan diğer eserlerde bulunan rivayetleri derlemesi yönüyle zevâid özelliği daha belirgin bir zeyil çalışmasıdır. İbn Ebû Zeyd'in *Muhtaşarü'l-Müdevvene* adlı eserinde yer verdiği, ancak *el-Müdevvene*'de yer almayan görüşler İbnü't-Tallâ tarafından *Zevâ'idü Ebî Muhammed fi'l-Muhtaşar* adıyla kitap haline getirilmiştir. Şâfiî mezhebi literatüründeki zevâid türü zeyillerin ilk örneği, Yahyâ b. Ebû'l-Hayr el-İmrânî'nin (ö. 558/1163) Şirâzî'nin *el-Mühezzeb*'i üzerine yazdığı *ez-Zevâ'id* gibi görülmektedir. İsnevî tarafından Beyzâ-

vî'nin *el-Minhâc*'ı üzerine kaleme alınan *Zevâ'idü'l-uşûl 'alâ Minhâc*'i-vüşûl, Necmeddin İbn Kâdî Aclûn'un Nevevî'ye ait *Ravzatü't-tâlibîn* ve *Minhâcü't-tâlibîn*'i karşılaştırarak ilkinde bulunup ikincisinde bulunmayan meseleleri derlediği *et-Tâc fi zevâ'idü'r-Ravza 'ale'l-Minhâc* ile Ebû'l-Hafs el-Fetâ'nın *es-Sifâde ilâ zevâ'idü'l-'Ucâle*'si (İbnü'l-Mülakkın'a ait *'Ucâletü'l-muhtâc* adlı *Minhâcü't-tâlibîn* şerhi üzerine), *Takrîbü'l-muhtâc ilâ zevâ'idü Şerhi'l-Minhâc*'ı (İbnü'l-Mülakkın'a ait *el-'Umde* adlı *Minhâcü't-tâlibîn* şerhi üzerine) ve *Envârü'l-Envâr*'ı (Yûsuf b. İbrâhîm el-Erdebîlî'nin *el-Envâr*'ı üzerine) bu literatürün diğer örnekleridir. Hanbelî mezhebi literatürü içindeki zevâid türü zeyiller arasında, Muvaffakuddin İbn Kudâme tarafından Hırakî'nin *el-Muhtaşar*'ı üzerine kaleme alınan iki ayrı zevâid (*el-Hâdi* adıyla da bilinen *'Umde'tü'l-hâzim fi'l-mesâ'ili'z-zevâ'id 'an Muhtaşari Ebî'l-Kâsım* ve *Zevâ'idü'l-Kâfi 'ale'l-Hırakî*), Abdurrahman b. Mahmûd b. Ubeydân el-Ba'fî'nin İbn Kudâme'nin *el-Kâfi*'si ve İbn Teymiyye'nin *el-Muħarrer*'i ile İbn Kudâme'nin *el-Muħni*'ini karşılaştırıp *el-Muħni*'de olmayıp diğerlerinde bulunan meseleleri derlediği *Zevâ'idü'l-Kâfi ve'l-Muħarrer 'ale'l-Muħni*' ve İbnü'n-Neccâr el-Fütûhî tarafından İbn Kudâme'nin *el-Muħni*'i ile Ali b. Süleyman el-Merdâvî'nin *et-Tenkihü'l-müşbi*'i üzerine kaleme alınan *Münthe'e'l-irâdât fi cem'î'l-Muħni' ma'a't-Tenkih ve ziyâdât* sayılabilir. Hanefî literatüründe zevâid türü zeyillerin nâdir örneklerinden biri Nüreddin Ali b. Nasr b. Ömer İbnü's-Sûsî'nin *Zevâ'idü'l-Hidâye 'ale'l-Kudûrî*'sidir.

Fıkıh tarihinde tekmile veya tetimme adını taşıyan zeyil türü eserlerin ilk örnekleri arasında, Kudûrî'nin Hanefî fikhînin temel metinlerinden biri olan *el-Muhtaşar*'ı ile aynı müellifin *et-Tecrid* adlı hilâf eseri üzerine yazılan tekmileler sayılabilir. Bunlardan Kudûrî'nin öğrencisi Ebû Bekir Abdurrahman b. Muhammed es-Serahsî'ye (ö. 439/1048) ait olan *Tekmile-tü't-Tecrid*'in niteliği hakkında yeterli bilgi yoktur. Hüsâmeddin er-Râzî (ö. 598/1201), *el-Muhtaşar* üzerine kaleme aldığı, *Tekmiletü'l-Kudûri* veya *et-Tekmile* diye bilinen eserinde *el-Muhtaşar*'da bulunmayıp mütekaddimin dönemi Hanefî çevrelerinde meşhur olan diğer dört muhtaşarda (*el-Câmi'u's-şâğir*, *Muhtaşarü't-Tahâvî*, *el-İrşâd ve Mücezü'l-Fergâni*) yer alan meseleleri bir araya getirmiş ve yaptığı çalışmayı tekmile diye adlandırmıştır (*Tekmiletü'l-Kudûri*, vr. 1^b-2^a). Ancak Hü-

sâmeddin er-Râzî'nin eseri yaygın biçimde kullanılan anlamıyla bir tekmile olmayıp zevâid türü bir zeyil olarak değerlendirilebilir. Abdullah b. Mahmûd el-Mevsilî'nin *el-Fevâ'idü'l-müştemile 'alâ mesâ'ili'l-Muhtaşar ve't-Tekmile*'si ile Ahmed b. Muhammed b. Hasan el-Abbâsî'nin *el-'Ukûdü'l-mufaşşale fi'l-cem' beyne'l-Kudûri ve't-Tekmile*'si de *el-Muhtaşar* ve *et-Tekmile* üzerine yapılmış ziyâdât türü çalışmalarıdır.

Yaygın kullanılan anlamıyla, yarım kalmış bir fıkıh kitabının eksik bölümlerini tamamlama ya da müellifi tarafından tamamlanmış bir kitaba yeni bölümler ekleme niteliği taşıyan tekmile / tetimme türü zeyillere en çok Hanefî fıkıh literatüründe rastlanır. Sığnâkî'nin (ö. 714/1314), *en-Nihâye fi şerhi'l-Hidâye* adlı eserinin sonuna *el-Hidâye*'de bulunmayan ferâiz bölümünü ilâve ederek yazdığı tekmile bu türün ilk örneği sayılabilir. Benzer bir tekmile Kâkî tarafından *Mi'râcu'd-dirâye ilâ şerhi'l-Hidâye* adlı şerhin sonunda yapılmıştır (*Kitâbü'l-Ferâ'iz min zeily'l-Hidâye* adıyla müstakil bir eser olarak da bilinir). Habbâzî'nin *el-Kifâye fi şerhi'l-Hidâye*'si üzerine İbnü'r-Rabve'nin yazdığı *Tekmiletü'l-fevâ'id*, Cemâleddin İbnü't-Türkmânî'nin babası Alâeddin İbnü't-Türkmânî'nin eksik bıraktığı *Şerhu'l-Hidâye*'yi tamamlayarak yaptığı tekmile, Serûcî'nin eksik kalan *el-Gâye* adlı *el-Hidâye* şerhi (*Kitâbü'l-Eymân*'dan sonrası eksiktir) üzerine İbnü'd-Deyrî tarafından yazılan hacimli tekmile, İbnü'l-Hümâm'ın meşhur *el-Hidâye* şerhi *Fethu'l-ğadir*'in eksik kalan kısımlarını (*Kitâbü'l-Vekâle*'den sonrası) tamamlamak üzere Kadızâde Ahmed Şemseddin'in yazdığı, *Netâ'icü'l-efkâr* adıyla da bilinen *Tekmiletü Fethi'l-ğadir* ve Sinâneddin Yûsuf el-Muhaşşî'nin *el-Hidâye* şerhi üzerine yeğeni Muhammed b. Mustafa'nın kaleme aldığı tekmile Hanefî literatüründe *el-Hidâye* çevresinde yazılmış diğer zeyillerdir. Hanefî literatürüne ait tanınmış tekmileler arasında şunlar da sayılabilir: Ebû Hâmid İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî'nin *Kenzü'd-değâ'ik* şerhi üzerine oğlu Cemâleddin İbnü'z-Ziyâ el-Mekkî'nin yazdığı tekmile, Nüreddin Mahmûd b. Berekât el-Bâkânî ve Muhammed b. Hüseyin b. Ali et-Türî'nin *el-Bahrü'r-râ'ik* ("el-İcâretü'l-fâside" bölümünden sonrası eksiktir) tekmileleri, Lisânüddin İbnü's-Şihne'nin *Lisânü'l-hükkâm*'ı üzerine Burhâneddin İbrâhîm el-Hâlî el-Adevî tarafından kaleme alınan *Ğâyetü'l-merâm fi tetimmeti Lisâni'l-hükkâm* (*Tekmiletü Lisâni'l-hükkâm*

ZEYİL

kâm) diye bilinen tekmile (Kerâhiyye'den sonraki dokuz fasıl), Şürûnbülâfî'nin tahâret, namaz ve oruç konularını içeren *Nûrû'l-îzâh* adlı muhtasar eseri üzerine yine kendisinin yazdığı *Merâkî'l-felâh* adlı şerhin sonuna zekât ve hac konularını ekleyerek yaptığı tekmile (*Nûrû'l-îzâh* üzerine çağdaş âlimlerden Ebû Zeyd Şelebî'nin yazdığı *el-Miftâh* ve Muhammed Muhyiddin Abdülhamid'in yazdığı *Sebilü'l-felâh* adlı şerhlerin sonunda da zekât ve hac konularına dair tekmileler bulunmaktadır), İbnü'l-Hümâm'ın *et-Tahrîr*'i üzerine Molla Nizâmeddin'in kaleme alıp eksik bıraktığı şerhin oğlu Bahrülülûm el-Leknevî tarafından yapılan tekmilesi ve İbn Âbidîn'in tamamlamadan vefat ettiği meşhur eseri *Reddül-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr* üzerine oğlu İbn Âbidinzâde'nin babasının müsveddelerini esas alarak yazmış olduğu *Qurretü 'uyûni'l-ahyâr li-tekmile-ti Reddül-muhtâr* adlı tekmile (*Reddül-muhtâr* ile birlikte yayımlanmıştır).

Şâfiî mezhebi literatüründe tekmile türü zeyillerin en tanınmış örneği, Şîrâzî'nin *el-Mühezzeb*'i üzerine Nevevî'nin yazmaya başlayıp tamamlamadığı *el-Mecmû'û* adlı şerhin (Kitâbü'l-Bey'in "Bâbü'r-ribâ" kısmına kadar) tekmileleridir. Takyyüddin es-Sübkî'nin "Bâbü Bey'î'l-mürâbaḥa"ya kadar getirebildiği şerh çağdaş Şâfiî âlimi Muhammed Necîb el-Mutî tarafından tamamlanmıştır. Şâfiî literatüründeki tekmile türü zeyiller arasında şunlar da sayılabilir: İbnü'r-Rif'a'nın *el-Maḥlab fi şerhi'l-Vasîṭ* adlı şerhi Ebü'l-Abbâs Necmeddin Ahmed b. Muhammed el-Kamûlî tarafından, Takyyüddin es-Sübkî'nin Beyzâvî'nin *el-Minhâc*'i üzerine yazmaya başladığı şerh (*el-lbhâc*) oğlu Tâceddin es-Sübkî, Nevevî'nin *Minhâcü't-tâlibin*'i üzerine başlayıp tamamlamadığı şerh ise (*el-lbtihâc*) oğlu Bahâeddin es-Sübkî tarafından tamamlanmıştır. *el-İbtihâc* üzerine İbn Hatîbüddehşe de bir tekmile kaleme almıştır. Abdürrahîm b. Muhammed el-Mevsilî'nin kendi eseri *et-Ta'cîz fi'htî-şâri'l-Vecîz* üzerine yazmaya başladığı *et-Taḥrîz* adlı şerh, öğrencisi Burhâneddin el-Ca'berî tarafından *Tetimmetü't-Taḥrîz* adıyla tamamlanmış, İsnevî'nin tamamlamadığı *Kâfi'l-muhtâc* adlı *Minhâcü't-tâlibin* şerhi üzerine Bedreddin ez-Zerkeşî ve Ömer b. Reslân el-Bulkinî'nin *et-Tedrib fi'l-fürû'u* (Kitâbü'r-Raḍâ'a kadar) üzerine oğlu Sâlih b. Ömer el-Bulkinî *Tetimmetü't-Tedrib* adıyla birer tekmile yazmıştır.

Bisâtî'nin *Muhtaşaru Ḥalîl* üzerine kaleme almaya başladığı *Şifâ'ü'l-galîl* adlı

şerhin, öğrencisi Ebü'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed en-Nüveyrî tarafından yapılan tekmilesi (*Tekmiletü'n-Nüveyrî 'alâ Şerhi'l-Bisâtî*), Berâzî'nin *et-Tehzîb fi'htî-şâri'l-Müdevvene*'si üzerine Ebû Mehdi İsâ b. Sâlih el-Vânnûgî'nin eksik bıraktığı hâşiye Muhammed b. Ebü'l-Kâsım el-Bicâî el-Meşezzâfî'nin tekmilesi, Derdîr'in kendi eseri *Akrêbü'l-mesâlik* üzerine başlayıp bitiremediği *eş-Şerhu's-şagîr* adlı şerhin öğrencisi Şeyh Mustafa el-Ukbâvî tarafından yapılan tekmilesi ve Behrâm ed-Demîrî'nin *eş-Şâmil*'i üzerine Abdurrahman b. Muhammed el-Yâzîgî'nin tamamlamadığı şerhin Tüsûlî tarafından yapılan tekmilesi Mâlikî fûrû literatürü içinde tanınmış tekmile türü zeyillerdir.

Tamamlanmış ya da eksik kalmış bir fıkıh kitabına ilâveler yapmak amacıyla kaleme alınan ve farklı adlarla anılan zeyillerin yanı sıra bir asıl metni esas alarak yapılan şerh, hâşiye, tehzîp, telhîs ve ihtisar türü çalışmalarda da asıl metinde yer almayan yeni meselelerin ya da asıl metinde yer alan meselelere dair farklı ya da yeni görüşlerin ilâve edilmesi, böylece üzerinde çalışma yapılan asıl metne ziyâde, zeyil ya da ikmal yapılması söz konusu olabilmektedir. Nitekim Siddîk Hasan Han, şerh ve hâşiye türü eserlerin dört temel amacından birinin asıl metinde eksik bırakılan ya da ihmal edilen hususların tamamlanması olduğunu belirtir (*Ebcedü'l-ʿulûm*, I, 221 vd.). Bu tür eserlerden bazıları aslında birer şerh olmalarına rağmen ziyâdât, tekmile, tetimme gibi isimlerle anılır. Meselâ Abdurrahman b. Me'mûn el-Mütevellî'nin hocası Ebü'l-Kâsım el-Fürânî'nin Şâfiî fikhına dair *el-İbâne*'si üzerine yazdığı *Tetimmetü'l-İbâne* adlı şerh (Mütevellî'nin eksik bıraktığı eser Ebü'l-Fütûh Es'ad b. Mahmûd el-İclî el-İsfahânî tarafından *Tetimmetü't-Tetimme* adıyla tamamlanmıştır), Ebü'l-Berekât en-Nesefî'nin Hanefî usulüne dair eseri *Menârü'l-envâr*'a Abdürrahîm b. İsâ el-Bağdâdî el-Mindelâvî'nin yazdığı *İzâ'etü'l-envâr* adlı şerh üzerine Eminüddin İsâ b. İsmâil b. Hüsrevşah el-Aksarâyî tarafından kaleme alınan *Envârü'l-efkâr fi tekmileti İzâ'etü'l-envâr* adlı şerh / hâşiye ve Mâlikî fûrû fıkıh metinlerinden *Muhtaşaru Ḥalîl* üzerine Hulûlû'nun yazdığı *el-Beyân ve't-tekmîl fi şerhi Muhtaşari Ḥalîl* böyledir.

BİBLİYOGRAFYA :

Kâdi İyâz, *Tertibü'l-medârik* (nşr. Muhammed b. Tâvî et-Tancî v.dğr.), Rabat 1981-83, III, 366-367; IV, 181, 183; Hüsâmeddin er-Râzî, *Tekmîle-*

tü'l-Ḥudûrî, Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 602, vr. 1^b-2^a; Sübkî, *Ṭabaḳât* (Tanâhi), IV, 104, 331; VII, 336-337; İsnevî, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 385-386, 607; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muḍiyye*, II, 400, 619-620; a.mlf., *Tehzîbü'l-esmâ'i'l-vâḳ'fa fi'l-Hidâye ve'l-Hulâsa* (nşr. Eymen Sâlih Şa'bân), Beyrut 1998, s. 51; İbn Ferhûn, *ed-Dibâcü'l-müzheb*, II, 243; Behrâm ed-Demîrî, *eş-Şâmil* (nşr. Ahmed b. Abdülkerîm Necîb), Kahire 2008, neşredenin girişi, s. 23-26; İbn Kâdî Şühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 111, 140, 249; II, 212; III, 41, 106, 168; Ahmed Bâbâ et-Tinbüktî, *Neylû'l-ibtihâc* (nşr. Abdülhamîd Abdullâh el-Herâme), Trablus 1408/1989, s. 538; *Keşfü'z-zunûn*, I, 1, 346, 382; II, 1633, 1635, 1769, 1826, 1873, 1874, 2032-2036; Abdülğani b. Tâlib el-Meydânî, *el-Lübâb fi şerhi'l-Kitâb (Dirâse 'ani'l-Lübâb ve Muhtaşaru'l-Ḥudûrî* ile birlikte, nşr. Sâid Bekdâş), Medine 2010, neşredenin girişi, I, 395-401; Siddîk Hasan Han, *Ebcedü'l-ʿulûm*, Beyrut 1978, I, 221 vd.; *Hediyyetü'l-ʿârîfîn*, I, 312, 565-566, 809; II, 211, 414; Mahlûf, *Şeceretü'n-nûr*, s. 241, 361; M. İbrâhîm Ali, *İşlâhu'l-mezheb 'inde'l-Mâlikîyye*, Dübey 1421/2000, s. 477; J. E. Brockopp, *Early Maliki Law: Ibn 'Abd al-Hakam and His Major Compendium of Jurisprudence*, Leiden 2000, s. 54-65; Ferhat Koca, *İslam Hukuk Tarihinde Sefî Söylem: Hanbelî Mezhebi*, Ankara 2002, s. 62, 225; Abdullâh Muhammed el-Habeşî, *Câmi'ü's-şürûh ve'l-havâşî*, Ebûzâbi 1425/2004, I, 212; II, 1078; III, 1911, 1912, 1916; Ahmet Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2006, s. 42, 59, 105, 108, 130, 132, 159-160 (ayrıca bk. *DİA*'daki ilgili maddeler).

ALİ HAKAN ÇAVUŞOĞLU

ZEYL-i SİYER-i VEYSÎ

(ذیل سیر ویسی)

Veysî'nin *Dürretü't-tâc* adlı siyer kitabınaNâbî'nin (ö. 1124/1712) yazdığı zeyil
(bk. DÜRRETÜ't-TÂC; NÂBÎ).

ZEYL-i ZÜBDETÜ'l-EŞ'ÂR

(ذیل زبدة الأشعار)

Kafzâde Fâizî'nin *Zübdetü'l-eş'âr* adlı tezkiresine Seyrekzâde Mehmed Âsım Efendi'nin (ö. 1086/1675) yazdığı zeyil

(bk. SEYREKZÂDE MEHMED ÂSİM; ZÜBDETÜ'l-EŞ'ÂR).

ZEYLA'

(زيلة)

Somali'de tarihî Evfât ve Adel sultanlıklarının merkezi.

Yerli Somali dilinde adı Seylac, Arapça'da ise Zeyla' olup Somali'nin Evdal bölgesinin kuzeybatısında Afrika boynuzunda bir sahil şehridir. Somali'nin Cibuti sınırı